

PROCESY PŘECHODU POLSKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ K TRŽNÍ EKONOMICE

Maria Grzybek

Zakład Handlowej Obsługi Wsi i Rolnictwa AR w Krakowie, Filia w Rzeszowie
35-959 Rzeszów, ul. Cwiklinskiej 2, Poland

Anotace:

Situaci v polském hospodářství devadesátých let v podmínkách transformace trhu charakterizují dva procesy: hospodářská recese a liberalizace trhu. Polské zemědělství ve srovnání se zeměmi západní Evropy není ani ekologické, ani intenzivní. U individuálních rolníků dochází k pozvolné, avšak důsledné adaptaci na nové hospodářské podmínky, každý případ je však jiný a neopakovatelný. Zemědělstí ekonomové uvádějí tři scénáře zachování zemědělských výrobců a pět typů individuálních hospodářství.

Summary:

There are two processes: slowing down of economic activity and market liberalisation, characterising situation of Polish agriculture in 1990 - 1995 years. Polish agriculture is neither ecological, nor intensive in comparison with West European countries. Slow but constant adaptation to new economy realities takes place in the rural areas, but each case is different and unrepeatable in a way. Three scenarios of farmers survival and five types of individual farming are specified by agricultural economists.

Klíčová slova:

volný trh, individuální farmy, adaptační procesy

Key words:

free market, individual farms, adaptation processes

1. Situace v polském hospodářství po roce 1989

V období zavádění zásad tržního hospodářství v Polsku se objevily dva důležité procesy: liberalizace trhu spolu s hlubokou hospodářskou recesí.

Liberalizace se projevuje: uvolněním cen, opouštěním nákladové formulace tvorby cen, snížením rozpočtových dotací, zavedením „pravých“ peněz a uvolněním devizových kurzů, zrealněním úrokové míry a úvěrových podmínek hospodářské činnosti, odstraněním státního monopolu v zahraničním obchodu, zavedením tržních kritérií racionální alokace zásob a opuštěním arbitrážního rozdělování „in natura“, připouštěním možností konkurence mezi hospodářskými organizacemi a také eliminováním monopolů.

Specifikum polského hospodářství je v tom, že liberalizace trhu nastoupila současně s růstem recese. Recese, která začala v polovině osmdesátých let, přinesla s sebou hospodářskou destrukci, zmenšení trhu, omezení poptávky a tím i snížení produkce se všemi negativními důsledky v oblastech zaměstnanosti a příjmu.

2. Polské zemědělství v podmínkách volného trhu

Liberalizace trhu a hospodářské recese, vystupující současně, vytvořily dosud neznámou situaci pro zemědělství. Polský venkov byl postaven před četná úskalí: bariéry poptávky po zemědělských produktech a potravinách, pokles reálných cen a důchodů, a spolu s tím snížení poptávky zemědělců po průmyslových prostředcích, nedostatek pracovních příležitostí mimo zemědělství, uvolnění z práce početné skupiny rolníků. Vysoká inflace, zvláště citelná pro rolníky, s ohledem na pomalý obrat kapitálu a vysoké úroky z úvěrů drasticky zhoršila jejich ekonomickou situaci.

Snímaje „ochranný deštník ze zemědělství“, systém volného trhu odhalil s velkou tvrdostí strukturální nedostatky polského zemědělství: rozdrobená hospodářství, nízká výnosovost půdy i pracovní výkonnost, zaostalé technologie, neumožňující ekonomickou efektivnost hospodaření, včetně nemožnosti dosahování zisku v individuálních hospodářstvích. Naopak ve znárodněném sektoru je příliš vysoká koncentrace, neefektivní využívání zásob, organizační nedostatky a nevhodné řízení (ADAMIAK, 1993).

Spojení nízké produktivity práce a vysokých ekologických ztrát ztěžuje definování polského zemědělství, protože není v současné době ani ekologické, ani intenzivní (v porovnání se zeměmi západní Evropy). Předpokládá se, že transformační proces změny řadu negativ polského zemědělství, mezi které LYCZKA - BAKULA (1994) řadí:

- vysokou zaměstnanost
- vysoký podíl zemědělství na tvorbě národního důchodu
- nízkou produktivitu práce, stanovenou podílem čisté produkce na jednoho pracovníka
- nízkou efektivnost využití výrobních faktorů aj.

3. Adaptace zemědělců v nových podmínkách hospodaření

Přechod k volnému trhu vyvolal v polském zemědělství mnoho změn. Dříve realizovaná strategie nepřetržitého růstu produkce musí být zastoupena strategií růstu efektivnosti, přizpůsobenou potřebám trhu (MAKARSKI, 1994).

Ve vytváření postojů a reakcí na nové tržní podmínky vystupují tři scénáře zachování zemědělských producentů (SZYDLOWSKU, 1993):

- rezignace ze zemědělské výroby, likvidace zemědělského hospodářství (farmy) a přechod k jiným zdrojům příjmu. Tyto reakce jsou vyvolány složitými tržními podmínkami v ekonomicky slabých hospodářstvích
- zachování zemědělské výroby, postoj „na přežití“, čekání na „lepší časy“ pro zemědělství
- vytvoření expanzivních dynamických postojů využívajících příležitostí, které vznikly v nových podmínkách.

Při analýze jednotlivých přizpůsobujících se procesů je nutno brát v úvahu jejich jedinečnost a neopakovatelnost.

TOMCZAK (1994) rozlišuje pět skupin (typů) individuálních hospodářství, jejichž klasifikačními kritérii jsou ekonomika a schopnost uskutečňovat změny, tj. přizpůsobovat se novým tržním podmínkám.

První skupina je charakteristická pro rozvojová hospodářství, zastoupená nejčastěji mladými lidmi s manažerskými a podnikatelskými schopnostmi. Tyto jednotky již ztratily rysy tradičních rolnických (chlopských) hospodářství: jsou to spíše firmy tržního modelu, mající kontakt se zahraničními dodavateli a odběrateli, spojující zemědělskou výrobu se zpracováním, jsou zaměřené na technickou a biologickou inovaci a dostatečně využívají úvěr. Jedná se o rolníky - farmáře, ne o „chlopy“.

Druhou skupinu tvoří potenciálně rozvojová hospodářství, která jsou ohrožena bankrotem. Rekrutují se ze speciálních větších hospodářství, která ve své době měla dobrou hospodářskou úroveň, avšak rok 1990 je zastihl vysoce zadlužené (několikanásobný růst úroků z úvěrů, snížení konjunktury aj.).

Třetí skupina je tvořena tradičními „chlopskými“ hospodářstvími, která jsou schopna dalšího rozvoje. Mají vlastní systém dědění majetku a nástupu dalších pokolení, mají typickou organizaci výroby s vlastní provázaností na trh. Zachovávají si schopnost akumulace a navíc jsou schopna rozvoje. Jsou tradiční v tom smyslu, že mají mnohostrannou výrobu, ve značné míře jsou samozásobitelské a rovněž mají dobré spojení s trhem.

Čtvrtá skupina zahrnuje nerozvojová chlopská hospodářství, která stagnují, bojují o přežití a nemají dostatek vnitřních sil, aby se změnila. Vzhledem k výrobně-ekonomické situaci tato hospodářství přijímají taktiku přežití (tzv. efekt slimáka), i když nemají velkou šanci postoupit do skupiny rozvojových hospodářství.

Pátou skupinu tvoří úpadková chlopská hospodářství. Ta jsou produktem selekce v rozvojovém procesu. Selekce nastupuje vždy, avšak v současných podmínkách si pospíšila vzhledem ke zhoršení konjunktury v zemědělství a přeměny pracovní síly na vesnici (chlop - pracovník). Mnozí zemědělci museli opustit upadající průmyslové podniky, což snížilo příjmy jejich drobných hospodářství a zredukovalo to na minimum schopnost dalšího rozvoje.

Jestliže první tři hospodářství se pokládají za rozvojové a ostatní nerozvojové, pak je možno učinit následující závěry:

- rozvojové schopnosti má v Polsku asi 600 tisíc hospodářství, což činí přibližně 30% zemědělské populace
- schopnost přizpůsobení se měnícím se tržním podmínkám vykazuje každé čtvrté hospodářství; převažující část rolníků reprezentuje tradiční pasivní postoje; vyplývá to z nedostatečných manažerských návyků a hlavně z omezených možností změn
- účinek přizpůsobivých procesů je omezen tím, že relativně velká část výrobního potenciálu soukromého zemědělského sektoru je v Polsku využívána málo intenzivně a neefektivně.

Literatura:

Adamiak, M.: Polityka gospodarcza panstwa a rolnictwo w perspektywie integracji europejskiej. Rolnictwo polskie na drodze do EWG, Seminarium, Fapa, Warszawa 1993r.

Lyczka-Bakula, W.: Restrukturyzacja a rolnictwo ekologiczne „Ekonomista“, nr 3, 1994 r.

Makarski, S.: Adaptacja gospodarski chlopskiej i jej otoczenia do warunkow rynkowych PAN, IRWiR, Warszawa 1994 r.

Szydowski, W.: Przekształcenia w indywidualnych gospodarstwach rolnych jako wyraz przedsiębiorczosci, /w/ „Przedsiębiorczosc na obszarach wiejskich““ pr. zbior. pod red. K. Duczkowskiej-Maly, PAN, IRWiR, Warszawa 1993 r.

Tomczak, F.: Procesy dostosowawcze rodzinnych gospodarstw rolnych do warunków gospodarki rynkowej, Prace i Materiały nr 43, IRG, SGH, Warszawa 1994 r.